

УДК 159.923

Васильєва А. В.

Особливості міжособистісних відносин підлітків з однолітками як умова їх особистісного розвитку

Анотація. Дана стаття присвячена питанню міжособистісних відносин підлітків з однолітками. В ній представлено результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження особливостей міжособистісних відносин сучасних підлітків з однолітками як умови їх особистісного розвитку.

Ключові слова: міжособистісні відносини, спілкування, підлітковий вік, особистісний розвиток, особливості стосунків.

Васильєва А.В. Особенности межличностных отношений подростков с ровесниками как условие их личностного развития

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу межличностных отношений подростков со сверстниками. В ней представлены результаты теоретического анализа и эмпирического исследования особенностей межличностных отношений современных подростков со сверстниками как условия их личностного развития.

Ключевые слова: межличностные отношения, общение, подростковый возраст, личностное развитие, особенности отношений.

A. V. Vasil'eva Features of interpersonal relations of contemporary adolescents with peers as conditions for their personal development.

Summary. This article is dedicated to the issue of interpersonal relations between adolescents and peers. It presents the results of theoretical analysis and empirical research of the features of interpersonal relations of contemporary adolescents with peers as conditions for their personal development.

Key words: interpersonal relations, communication, adolescence, personal development, features of relations.

Постановка проблеми. Стосунки й взаємовідносини з людьми є необхідними й важливими для людини будь-якого віку, оскільки розвиток її як особистості відбувається саме в соціальному оточенні. Вхідження людини в суспільне життя починається з вибору типу взаємин. Важливе значення має той факт, що встановлення й розвиток міжособистісних відносин, яких прагне людина, неможливі без спілкування [6].

Важливість і значимість взаємовідносин посилюється в підлітковому віці. Як відомо, підлітковий вік є одним з найважливіших етапів соціалізації особистості, її занурення в систему людської культури та суспільних цінностей. Між тим, ця система має динамічний характер, зокрема на рівнях мікросистем, що її утворюють.

Особливого значення для процесу соціалізації в підлітковому віці набуває група однолітків, тому що відносини з однолітками обох статей створюють

модель дорослих взаємин, які можна потім відтворити в майбутньому житті (соціальному, статевому, професійному). Контакти між членами групи однолітків сприяють появі нових стосунків з іншими та новому ставленню до самого себе. Стосунки в таких групах допомагають підлітку себе зрозуміти, усвідомити своє призначення, а також дозволяють пережити почуття ризику і випробувати себе у різних ситуаціях змагання.

Таким чином, хоча важливість міжособистісних стосунків в групах з однолітками для особистісного зростання підлітків не є дискусійним для сучасної психології, дослідження їх особливостей в умовах постійно змінного соціального середовища є необхідною умовою для розуміння, врахування, і можливо, корекції факторів розвитку особистості представників нового покоління.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей міжособистісних відносин сучасних підлітків з однолітками як умови їх особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темою міжособистісних стосунків підлітків з однолітками займалися багато дослідників, у тому числі: Л. Виготський, Я. Коломинський, А. Кірічук, Д. Кун, Л. Фестінгер, Піаже, Д. Елкінд, Е. Гофман та інші. Проблему особистісного розвитку в підлітковому віці досліджували в своїх роботах Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Кон, А. Кронік, Дж. Мід, Г. Салліван; особливості впливу шкільного оточення – в працях А. Алексюка, Л. Зюбіна, О. Киричука, А. Фурмана та ін.; особливості впливу неформального оточення – С. Белічевої, К. Лаврової, Л. Новікової, І. Полонського, Ю. Яковенко та ін.

В більшості проаналізованої літератури в рамках даної тематики міжособистісні відносини підлітків розглядаються як міжособистісне спілкування підлітків. Всі вчені, що працювали в галузі психології підліткового віку врешті решт приходять до висновку, що стосунки з однолітками мають велике значення для підлітків. Стосунки з товаришами посідають значне місце в житті підлітка та нерідко задають напрям для інших сторін його поведінки й діяльності. Л.І. Божович відмічає, що в підлітковому віці навіть до занять здебільшого приваблювала можливість спілкування з однолітками [1].

Взаємовідносини з однолітками, по-перше, є дуже важливим шляхом передачі інформації, через який підлітки дізнаються дещо таке, про що з різних причин не питають у дорослих; буває, що самі дорослі не розмовляють з підлітками на деякі теми [6]. Зокрема, значну частину інформації стосовно статевого питання надають однолітки, тому відсутність спілкування з ними може призвести до затримки психосексуального розвитку підлітка або надати йому нездорової форми.

По-друге, це особливий вид взаємодії у групі. Групова гра та інші види сумісної діяльності формують навички, які є необхідними для соціальної взаємодії, вміння підпорядковуватися колективній дисципліні і водночас відстоювати власні права, зіставляти особисті інтереси з суспільними. Якщо підліток не перебуває в оточенні однолітків, де взаємовідносини будуються принципово на рівних початках і статус потрібно заслужити та вміти підтримувати, він не може сформувані необхідні дорослій людині комунікативні

якості, змагальність групових взаємовідносин, якої немає в стосунках з батьками, також є цінною життєвою школою.

По-третє, це особливий вид емоційного контакту. Усвідомлення належності до спільноти, солідарності, товариської взаємодопомоги полегшує підлітку емансипацію від дорослих, а також дає йому відчутти емоційне благополуччя й стійкість [2; 6].

Варто звернути увагу також на взаємозалежність між гендерною приналежністю та спілкуванням з однолітками в підлітковому віці, оскільки: а) між дівчатами та хлопцями існують відмінності, які проявляються й в спілкуванні; б) під час спілкування підліток спостерігає за іншими, потім створює певну модель ідеальних представників певної статі та формує ті чи інші якості, притаманні його статі.

Міжособистісне спілкування відіграє важливу роль у гендерній самосвідомості, яка в свою чергу є частиною розвитку особистості.

Як зазначає Н. Легка, міжособистісне спілкування є одним з провідних видів діяльності підлітків [5]. Без нього неможливий розвиток особистості, тому що саме в цьому віці відбувається засвоєння суспільно значущих критеріїв оцінок, підліток переоцінює цінності, починається формування нових морально-етичних норм. В підлітковому віці яскраво проявляється прагнення дитини знайти нове місце у стосунках з іншими та прагнення до дорослості й самоствердження.

В процесі міжособистісної взаємодії підліток набуває таких особистісних якостей, як спрямованість на власні сили коли необхідно виконати певні життєві задачі в психологічному та організаційному аспектах; високий рівень мотивації досягнення успіхів в житті; вміння накопичувати, відновлювати та раціонально використовувати життєву енергію.

Завдяки вищезазначеним якостям особистість підлітка стає індивідуальною, активною в творчому аспекті. Підліток набуває орієнтації на майбутнє, вміє передбачати, фантазувати, гнучко переходить в нові види діяльності навіть при невизначеній ситуації. В підлітковому віці формуються вміння творчо підходити до вирішення будь-яких життєвих завдань, самостійність у прийманні рішень та відповідальність за ці рішення та вчинки [6].

Спілкування, в якому виявляється особливості взаємодії з оточенням, зокрема однолітками, є найбільш важливою стороною життя підлітків, умовою їх особистісного становлення. Головним завданням даного дослідження є діагностика особливостей міжособистісних відносин підлітків з однолітками як умови їх особистісного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження відбувалися на базі СЗШ I-III ступенів № 126 м. Кривого Рогу. Кількість досліджуваних – 29, з яких 16 хлопців та 13 дівчат віком від 12 до 15 років.

Для проведення даного дослідження були використані наступні методики: методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі та методика діагностики міжособистісних відносин О. Рукавишникова.

Результати діагностики за методикою Т. Лірі представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісна характеристика провідних тенденцій міжособистісних відносин серед опитуваних підлітків

Тенденція міжособистісних відносин	Кількість хлопців, у яких тенденція є провідною, %	Кількість дівчат, у яких тенденція є провідною, %	Загальна кількість підлітків, у яких тенденція є провідною, %
Авторитарна	37,5	30,77	34,48
Егоїстична	18,75	0	10,35
Агресивна	0	0	0
Підозріла	0	7,69	3,45
Покірна	0	7,69	3,45
Залежна	31,25	0	17,24
Доброзичлива	18,75	30,77	24,14
Альтруїстична	31,25	23,08	27,59

При обробці результатів, в даній таблиці було враховано той факт, що деякі хлопці мають одразу декілька провідних тенденцій. Серед результатів дівчат такий випадок не виникав. Аналіз даних (табл. 1) дозволяє стверджувати, що провідною тенденцією міжособистісних відносин у сучасних підлітків є авторитарна. Така тенденція відображає лідерські здібності підлітків, вказує на їхнє прагнення до домінування, до незалежності та здатність брати на себе відповідальність. На другому місці знаходиться альтруїстична тенденція міжособистісних відносин. Варто звернути увагу на те, що ця тенденція проявляється більше у хлопців, ніж у дівчат (майже на 10%). Це вказує на те, що хлопці в більшій мірі, ніж дівчата, проявляють делікатність та ніжність у стосунках, прагнуть піклуватися про близьких, а також терпимо ставляться до недоліків та вміють пробачати. В той же час, доброзичливу тенденцію мають більше дівчата, ніж хлопці (на 12%). Вони здатні до взаємодопомоги і спілкування, доброзичливі та уважні.

Таблиця 2

Кількісна характеристика соціальної орієнтації у міжособистісних відносинах підлітків

Соціальна орієнтація	Кількість хлопців, %	Кількість дівчат, %
Домінування	75	61,54
Дружелюбність	62,5	61,54

За даними, представленими в таблиці 2, можна зробити висновок, що незначна більшість підлітків прагнуть домінувати у відносинах, причому кількість хлопців, схильних до домінування, значно більша за кількість дівчат. Так, як

видно с таблиці, кількість хлопців і дівчат, які схильні до дружелюбності, майже однакова, і їх в загальній кількості більше половини.

Після проведення діагностики за методикою О. Рукавишникова та обробки даних було отримано наступні результати, які представлено в таблицях 3 і 4. Результати, дають можливість порівняти ступені вираження тієї або іншої поведінки у міжособистісних відносин хлопців та дівчат.

Виражена поведінка в області «включення». 37,5 % хлопців та 69,23 % дівчат мають середній ступінь прояву такої поведінки. Це означає, що в поведінці можуть проявлятися в рівній мірі як прагнення як можна частіше перебувати серед людей, активно залучати їх до своєї діяльності, так і схильність до уникнення контактів.

Таблиця 3

Кількісна характеристика провідних ступенів поведінки у хлопців

Вид поведінки	Провідний ступінь поведінки	Кількість хлопців, %
Ie	Середній	37,5
Iw	Високий	31,25
Се	Екстремально високий	37,5
Cw	Низький	43,75
Ae	Середній	43,75
Aw	Середній	37,5

Таблиця 4

Кількісна характеристика провідних ступенів поведінки у дівчат

Вид поведінки	Провідний ступінь поведінки	Кількість дівчат, %
Ie	Середній	69,23
Iw	Низький	38,46
Се	Середній	38,46
Cw	Екстремально низький	53,85
Ae	Низький	69,23
Aw	Низький	53,85

Необхідна поведінка в області «включення». 31,25 % хлопців, які складають більшість, мають високий ступінь прояву даної поведінки, що пояснює прагнення підлітка до того, щоб оточуючі запрошували його приймати участь в їхніх справах, мали потребу в його присутності. Більшість дівчат, а саме 38,46%, мають низький ступінь прояву такої поведінки, що проявляється у тенденції

спілкуватися з малою кількістю людей, бездіяльності поведінки, спрямованої на пошуки контактів.

Виражена поведінка в області «контролю». Більшість хлопців, а саме 37,5 %, мають екстремально високий ступінь такої поведінки, що свідчить про прагнення підлітка контролювати і впливати на оточуючих, брати в свої руки керівництво і прийняття рішень за себе та інших. Більшість дівчат, яка складається з 38,46 %, має середній рівень, для якого характерним є як прагнення до контролю, так уникнення прийняття рішень.

Необхідна поведінка в області «контролю». Більшість хлопців (43,75 %) та дівчат (53,85 %) мають низький і екстремально низький рівні відповідно. Це вказує на те, що підлітки не приймають контролю над собою.

Виражена поведінка в області «афекту». 69,23 % дівчат, що є більшістю, мають низький ступінь прояву такої поведінки, що є показником великої обережності і вибірковості у встановленні близьких чуттєвих стосунків. Більшість хлопців, а саме 43,75 %, мають середній рівень такої поведінки, що вказує як на обережність, так і на прагнення мати близькі стосунки.

Необхідна поведінка в області «афекту». 53,85 % Серед дівчат, 53,85 % респондентів, що є більшістю, мають низький ступінь прояву такої поведінки, що вказує на їх обережність під час вибору об'єктів для глибоких відносин. Більшість хлопців, а саме 37,5 %, мають середній рівень такої поведінки, що вказує на баланс між обережністю та потребою у інтимних стосунках.

Висновки. Використання методик діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі та О. Рукавишнікова дало змогу констатувати, що провідною тенденцією міжособистісних відносин у підлітків є авторитарна. Рівні вираження майже всіх міжособистісних орієнтацій у представників обох статей є помірним. Більшість підлітків прагнуть домінувати у відносинах, причому кількість хлопців, схильних до домінування, значно більша за кількість дівчат. Більше половини хлопців і дівчат підліткового віку схильні до дружелюбності у відносинах, причому у рівній мірі. Дівчата є поступливішими, дружелюбнішими за хлопців, які в свою чергу є більш агресивними в процесі спілкування.

Міжособистісні відносини підлітків, відображають тенденції відносин в соціумі загалом, водночас виявляються, розвиваються, набувають специфічних рис в спілкуванні останніх з однолітками, і, водночас, мають великий вплив на розвиток особистості в цьому віці. Дослідження особливостей міжособистісних стосунків дозволить психологам, вчителям, батькам краще розуміти процеси особистісного становлення молоді, дозволить врахувати, вносити корекції, покращувати умови розвитку особистості представників нового покоління.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна; Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. – 3-е изд. – Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 352 с. (Серия «Психологи Отечества»).

2. Гоцуцова Ю. Гендерні особливості спілкування підлітків / Ю. Гоцуцова, К. Харченко // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес :

Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір. (2–3 квітня 2013 р.): тези доповідей: у 2 ч. Ч. 1 / редкол. Л. Л. Товажнянський та ін. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – 378 с.

3. Жмайло І. Взаємини підлітків. Психологічні особливості / І. Жмайло // Психолог. – 2012. – № 9. – С. 18-20.

4. Курдибаха О. М. Гендерні особливості становлення підлітків у процесі соціалізації / О. М. Курдибаха // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 25. – С. 166-174.

5. Легка Н. Проблема міжособистісних взаємовідносин підлітка / Н. Легка // Актуальні тенденції розвитку світової психологічної практики: Перша Міжнар. конф. молодих вчених (17-18 квітня 2014 р.): матер. доповідей та виступів. – Кривий Ріг, 2014. – С. 104-105.

6. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків: методичні рекомендації / І. Мачуська // Шкільний Світ. – 2007. – № 17. – С. 2-11.